

Juozo Kėkšto kultūrinis tarpininkavimas: spaudos, vertimų ir originaliosios kūrybos sąveika

Juozas Kėkštas's Cultural Mediation: The Interplay of Journalism, Translation, and Original Creative Work

ERIKA VALČIUKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

erika.malazinskaite@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-8454-1101>

Santrauka: Straipsnyje analizuojamos tarpukario Vilniaus literatų, vėliau – poetų žemininkų aplinkoms priklausiusio Juozo Kėkšto (1915–1981) kultūrinio tarpininkavimo praktikos. Teigiama, kad „paribio poetu“ įprastai laikomo Kėkšto vieta lietuvių kultūros istorijoje geriausiai atsiskleidžia tada, kai visos jo literatūrinės veiklos sritys – spaudos kūrimas, vertimai ir originalioji poezija, jų publikavimo strategijos – matomos ir vertinamos kaip vientisa kūrybinės veiklos erdvė. Būtent taip žiūrint geriausiai išryškėja skirtingų sričių tarpusavio sąveika, konkrečių verstų autorių reikšmė, paties Kėkšto veiklos nuoseklumas bei jo vieta lietuvių kultūroje. Tyrimas rodo, kad vertimas Kėkštui buvo ne antraeilė ar atsitiktinė veikla, o esminė kūrybinės laikysenos dalis, leidusi ne tik aiškiau artikuliuoti estetines ir idėines nuostatas, bet ir kryptingai formuoti tekstų atranką, jų interpretaciją bei recepcijos horizontą. Taip Kėkštas atsiskleidžia kaip aktyvus kultūrinis ir tarpkultūrinis tarpininkas, jungęs skirtingas literatūrines erdves ir kartu formavęs simbolines ir fizines bendruomenes, grindžiamas ne teritoriniu ar politiniu bendrumu, o bendra katasstrofinės epochos patirtimi, egzistencinėmis laikysenomis ir ištikimybe kūrybai bei kultūriniam darbui. Šiame procese ypač ryškiai iškyla Czesławo Miłoszo figura – jo poezijos vertimai susieja skirtingus Kėkšto veiklos laikotarpius ir kontekstus.

Received: 03/04/2026 **Accepted:** 08/06/2026

Copyright © 2026 Erika Valčiukienė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Raktažodžiai: Juozas Kėkštas, Czesław Miłosz, kultūrinis tarpininkavimas, poezijos vertimai, žemininkai.

Abstract: The article analyzes the cultural mediation of Juozas Kėkštas (1915–1981), who was involved with the circles of interwar Vilnius writers and later, the *Žemininkai* poets. The author of the article argues that Kėkštas's place in the history of Lithuanian culture, commonly viewed as a "borderland poet," is best brought to light when all areas of his literary activity – publishing, translations, and original poetry, as well as his publishing strategies – are seen and evaluated as one creative space. It is from this perspective that the interaction between different areas, the significance of specific authors Kėkštas translated, the consistency of his own work, and place in Lithuanian culture are best heightened. The research has shown that for Kėkštas, translation was not a secondary or incidental activity but an essential part of his creative stance, allowing him not only to articulate aesthetic and ideological positions more clearly, but also to intentionally shape the selection of texts, their interpretation, and the horizon of their reception. Kėkštas emerges as an active cultural and intercultural mediator, who linked different literary spaces, while simultaneously forming symbolic and social communities based not on territorial or political grounds, but rather on a shared experience of a catastrophic era, existential attitudes, and loyalty to creative and cultural work. The figure of Czesław Miłosz is particularly visible in this process, as his poetry translations link different periods and contexts of Kėkštas's agency.

Keywords: Juozas Kėkštas, Czesław Miłosz, cultural mediation, poetry translations, *Žemininkai* (Earth generation).

Tyrimo perspektyva

Juozas Kėkštas (1915–1981) lietuvių literatūrologijoje dažniausiai aptariamas kalbant apie negausų Lenkijos okupuoto tarpukario Vilniaus lietuvių poetų būrį, pristatomas kaip vienas iš revoliucinės, avangardinės poezijos kūrėjų vėlyvesniu šio tipo poezijos etapu, minimas kaip vienas iš penkių *Žemės* antologijos poetų, kartu su žemininkų sambūriu vėliau leidęs *Literatūros lankus*, pažymima jo reikšmė Czesławo Miłoszo poezijos vertimo į lietuvių kalbą istorijoje¹. Originalioji Kėkšto kūryba, nors aptariama kanoną steigiančiuose leidiniuose (pvz., Kubilius 1995), gana retai peržengia literatūrinės konvencijas, vertinama kaip literatūri-

1 Žr. Almos Lapinskienės, Ramučio Karmalavičiaus, Virginijos Balsevičiūtės-Šlekienės, Tomo Venclovos, Vytauto Kubiliaus darbus, šiam tyrimui svarbią Viktorijos Daujotytės ir Mindaugo Kvietkausko monografiją *Lietuviškieji Česlovo Milošo kontekstai* (2011) ir kt.

nės periferijos reiškiny, vis dėlto nuosekliai akcentuojamas Kėkšto gebėjimas išsaugoti kūrybinę ir asmeninę nepriklausomybę, autentiškumas². Ir amžininkai, ir vėlesni literatūrologai, kritikai lietuvių kultūroje Kėkštui sunkiai randa vietą, kuri, anot Tomo Venclovos, „labai savotiška“ (1981: 111), o Kėkšto gyvenimo ir kūrybos tyrinėtoja Małgorzata Kasner jo pozicijos specifiką apibendrina ir įtvirtino monografijos pavadinimu *Juozas Kėkštas – paribio poetas* (2002). Kėkštas atrodo kaip ne visai žemininkas tarp žemininkų, lyg netyčia tarp jų atsidūręs, veikiau priklausąs kitai – Kazio Borutos „vėtrinei“ (t. y. radikalsios poezijos) tradicijai (Girnius 1951: 43), juolab ir ateinąs iš visai kito kultūrinio konteksto – prieškario Vilniaus, studijų Varšuvoje, karo metais dėl istorinių ir biografinių aplinkybių apskritai neturėjęs galimybės dalyvauti kultūrinėje veikloje (būtent tuo metu aktyviai formavosi žemininkų branduolys). *Literatūros lankų* kontekste jis pirmiausia laikomas už leidybą atsakingu techniniu redaktoriumi, kurio, kaip kairiojo, dalyvavimas kuriant leidinį pokario išeivijoje ne vienam kėlė abejonių, o laikysenos, pasirinkimai nesyk provokavo diskusijas; pastaraisiais metais vis labiau išryškinama ir jo kaip vertėjo svarba bei indėlis žurnalo leidybos istorijoje (plg. Adomavičienė 2024).

Vis dėlto Kėkštas priklauso ir žemininkams, ir lankininkams, savo vertimais į bendrąjį *Literatūros lankų* diskursą kaip ryškiausią tarptautinę figūrą jis įvedino Czesławą Miłoszą, esama liudijimų, kad būtent iš Kėkšto vertimų išeivijos bendruomenė pažino Juliuszą Słowackį³. Kėkšto vertimo veikla ir pasiūlė pirmą šio tyrimo intrigą: atrodo įdomu, kad jis kaip vertėjas beveik visada veikė savarankiškai, t. y. pats rinkdavosi verstinus tekstus, aktyviai rūpinosi jų sklaida, tiek spaudoje, tiek poezijos rinkiniuose ir rinktinėse skelbė vertimus šalia originaliosios kūrybos. Neretai jis tai darė neatlygintinai, o kartais apskritai finansuodavo publikavimą savo lėšomis (pvz., Słowackio poezijos vertimus savarankiškai išleido tuo pat metu Argentinoje dirbdamas kelių darbininku). Lydėjo nuojauta,

- 2 Abu šiuos dėmenis nesyk pabrėžė bene daugiausiai apie Kėkštą rašęs, savo dienoraščiuose jį apmąstęs Alfonsas Nyka-Niliūnas ([Nyka-Niliūnas] 1965: 453; 2002: 267), Kėkštui nemažai dėmesio savo tekstuose skyręs Tomas Venclova, Kėkšto poeziją išsamiai aptarusi Viktorija Skrupskelytė (1975). Vytautas Kavolis studijoje *Sąmoningumo trajektorijos* kalbėdamas apie tarpukario periodą Kėkšto laikyseną yra taip apibūdinęs: „Bet šio laikotarpio ištikimiausias žmogaus nepriklausomumui gyvenimas vis dėlto užsimezgė kairėje: Juozas Kėkštas okupuotame Vilniuje“ (Kavolis 1994: 323).
- 3 Kai kuriems išeiviams tai buvo vieninteliai ilgą laiką lietuvių kalba skaityti Słowackio tekstai, pvz., menotyrininkas, literatūrologas Stasys Goštautas pasakojo Słowackį pažinęs tik iš Juozo Kėkšto Argentinoje išleistų vertimų (Goštautas 2010: 2).

kad į lietuvių kalbą verstų poezijos tekstų atranka aiškiai atliepė paties Kėkšto estetines ir idėines nuostatas, kartais net aiškiau ar koncentruočiau artikuliuo tai, kas jo originaliojoje kūryboje liko numanoma arba – ir ne visai įmanoma. Fenomenas, kai vertimai funkcionuoja kaip papildantys originaliąją kūrybą, nesuk pastebėtas ir vertimais užsiimančių rašytojų, ir vertimo studijų teoretikų. Anot Susanos Bassnett, „rašytojai dažnai renkasi versti kitų autorių kūrinius, nes tai yra tekstai, kuriuos jie būtų parašę patys, jeigu jų nebūtų sukūręs kažkas kitas“ (Bassnett 2006: 175). Kiek kitaip dėliojant akcentus, panaši mintis formuluota Venclovos, kuris, kalbėdamas apie savo atliktus poezijos vertimus, kaip svarbiausią vertimo motyvą įvardijo vidinį poreikį: „Verčiau veikalus, be kurių man buvo ir tebėra sunku gyventi. Dažnai, nors tai ir labai nekuklu, suvokiu juos kaip savus“ (Venclova 1991: 6).

Vis dėlto pradėjus atidžiau tyrinėti empirinę medžiagą atsiskleidė gerokai platesnis vaizdas. Kėkštas kaip tarpukario Vilniaus kairiųjų leistų vienkartinį leidinių dalyvis, Kėkštas kaip *Literatūros lankų* redakcinės kolegijos narys, Kėkštas kaip poetas, Kėkštas kaip vertėjas iki šiol daugiausiai analizuotas fragmentuotai (išimtinai tarpukario, vienkartinį leidinių arba išimtinai *Literatūros lankų* kontekste; aptariant tik originaliąją poetinę kūrybą ir pan.), dažnai šie vaidmenys vertinti atskirai arba tik vieno kurio etapo ribose. Tačiau surinkta medžiaga siūlė kitokį požiūrį: sklaidant vienkartinius leidinius, po karo Romoje Kėkšto redaguotą Italijos lietuvių laikraštį *Lietuvių balsas* (1945–1947), persikėlusį į Argentiną – argentinietiškąją *Laiką. El tiempo* (jo redakcinei kolegijai Kėkštas priklausė nuo pat laikraščio įkūrimo 1948 m. iki išvykimo gyventi į Lenkiją 1959 m.), skaitant Maironio lietuvių literatūros muziejuje saugomą korespondenciją su poetais žemininkais, ypač Kaziu Bradūnu, analizuojant Kėkšto originaliosios poezijos rinkinius, jų sudarymo principus atskiros Kėkšto veiklos sritys ėmė dėliotis į vientisą, nuoseklią kultūrinio tarpininkavimo strategiją. Kaip pažymima naujausiuose vertimo ir kultūrinio tarpininkavimo tyrimuose, „nei ankstyvaisiais, nei moderniaisiais laikotarpiais veikėjai [t. y. lauko dalyviai, tarpininkai – EV] niekada neatlikdavo vieno vaidmens, tačiau tradiciškai jie būdavo tiriami būtent taip, todėl toks (kartais pernelyg supaprastintas) jų konceptualizavimas trukdė mums matyti tikruosius, iš dalies sutampančius ir vienas kitą papildančius *[overlapping]* jų tarpininkavimo vaidmenis“ (Roig-Sanz, Meylaerts 2018: 4). Vienas kitą papildančių, iš dalies sutampančių vaidmenų logika leidžia kitaip pažvelgti ir į Kėkšto veiklą, kultūros tarpininką čia suprantant kaip kultū-

ros veikėją, kuris peržengia kalbines, kultūrinės ir geografinės ribas, užima strategines pozicijas kultūriniuose tinkluose ir atlieka kultūros perdavimo funkciją. Šio straipsnio tikslas ir užduotis – rekonstruoti ir analizuoti Kėkšto tarpininkavimo praktikas bei jų reikšmes atskleidžiant, kaip periodinės spaudos kūrimo, poezijos vertimo bei originaliosios kūrybos sąveika leidžia formuoti kultūrinės jungtis, kurti simbolines ir fizines bendruomenes bei nuolat perkonstruoti paties tarpininko poziciją literatūros lauke. Pasirinkta perspektyva leidžia naujai permąstyti vertimų atrankos, literatūrinių ryšių, vertimo kaip perrašymo, Kėkšto vietos pokario išeivijos literatūros lauke ir tapimo poetu žemininku klausimus.

Maištas, kova, katastrofa: prieškario Vilnius

Juozas Kėkštas kaip literatūros lauko dalyvis formavosi Lenkijos okupuotame tarpukario Vilniuje, kur spauda buvo pagrindinė erdvė politiniams, ideologiniams įsitikinimams reikšti, jungė bendruomenes, konsolidavo jas tautiniu pagrindu. Anksti įsitraukęs į komunistinį pagrindį, paveiktas revoliucinės lektūros, Kėkštas prieškariniu kūrybą ir veiklą siejo su maišto ir kovos idėjomis, siekė jas įtvirtinti moderniomis, avangardinėmis formomis. Įvairaus pobūdžio spauda, padėjusi skleisti savo idėjas jam dar mokantis Vilniuje veikusioje Vytauto Didžiojo gimnazijoje (šapirografuoti moksleivių leidiniai), kartu su baltarusių poetais kurta dėl komunistinių pažiūrų kalint Lukiškėse (nelegalus politinių kalinių laikraštis *Kraty*), pirmausia buvo politinės ir ideologinės veiklos erdvė⁴, tačiau glaudžiai susijusi ir su savęs kaip kūrėjo, poeto suvokimu, literatūrine savikūra. Būtent įvairaus tipo periodika tapo Kėkšto pirmųjų poetinių ir vertimo bandymų arena, o kūryba, dažnai publikuota tiesiog „čia pat gimusi“ (Kubilius 1986: 7), buvo socialinio, publicistinio, utilitarinio pobūdžio, dažnai veikė kaip kovos retorikos ir mobilizacijos priemonė, kartu joje atsispindėjo socialinė neteisybė, skriaudos, vienišumo patirtys.

Aktyviausiu literatūrinės veiklos laikotarpiu prieš karą (kai nebuvo kalinamas Lukiškėse ar Kartūzų Berezos koncentracijos stovykloje) Kėkštas kartu su

4 Kairiųjų spaudą leidęs Kėkšto kartos žurnalistas, kritikas, įvairių leidinių redaktorius vilnietis Jonas Karosas (Dagys) prisiminimuose yra liudijęs, kad jo veiklos, taip pat ir bandymų versti pradžia susijusi su įstojimu į komunistinį pagrindį ir nelegalių atsišaukimų platinimu, būtent tokio tipo įvairios medžiagos perteikimas lietuvių kalba jam tapo pirmąja vertimo mokykla (Karosas 1972: 99).

kitais Vilniaus kairiųjų pažiūrų jaunaisiais literatais ir spaudos organizatoriais aktyviai dalyvavo Vilniaus lietuvių literatūros lauke: kūrė vienkartinis leidinius (1937–1939 m. išleisti septyni vienkartiniai – nuo *Varsnų* iki *Versmės*), juose gausiai publikavo ir asmeninę poeziją, ir vertimus (dažnai greta), organizavo literatūrinius vakarus – organizaciniais rūpesčiais dalijosi ir fiziškai Vilniuje nebūdamas (plg. Kėkštas Drėmai 1938 01 29: 123). Prieškarinė Vilniaus kairiųjų pažiūrų lietuvių kultūrinė spauda geriausiai atskleidžia Kėkšto tekstų atrankos principus. Dalis autorių (Aleksandras Puškinas, Vladimiras Majakovskis, Władysławas Broniewskis) jo recepcijoje atstovauja „kov[ai] prieš smurtą, nelaisvę ir savo amžiaus gėdą“ (Kėkštas 1939a: 45), daugeliui pasirinktųjų būdinga avantgardinė šios kovos poetinė išraiška. Vertimas čia yra ne tik literatūrinė praktika, bet ir bandymas diskutuoti su įsigalėjusiu požiūriu, kad „ten, kur poetas pasisako naujomis formomis – nėra poezija, o tiktai „paprasčia proza““ (Kėkštas 1937: 11). Remdamasis poetiniais autoritetais (kaip antai futuristu Majakovskiu) Kėkštas įteisina neretai skaitytojų nesuprastus savo paties poetinius pasirinkimus, kartu atlikdamas šviečiamąją funkciją, plėsdamas paties kaip savą pripažįstamą repertuarą savo (tikslinėje) kultūrinėje aplinkoje – temų, idėjų, išraiškos lygmenimis.

Kartu kultūrinė periodika (vienkartinis tęstinės krypties leidinys suprantant būtent šia prasme) suteikė erdvę tarpkultūriniam dialogui tarp lietuvių ir baltarusių, lietuvių ir lenkų literatūros, kultūros bendruomenių, dalyvavo kultūrinėje apykaitoje ir ją stimulavo. Šiame lauke veikiama ir kolektyviai, ir individualiai: vienkartiname leidinyje *Pjūvis* jaunieji baltarusių poetai pristatomi jaunųjų lietuvių poetų (įskaitant Kėkšto) vertimais⁵, tais pat metais išėjusiame *Vienkartiniame* pasirodžiusius naujausios lenkų poezijos vertimus jau inicijuoja pats tuo metu Varšuvoje studijavęs Kėkštas, kuris leidinyje pateikia ir lenkų naujausios poezijos apžvalgą. Čia publikuojamas pirmasis „Vilniaus lenkų avantgardininku“ vadinamo Miłoszo poezijos vertimas į lietuvių kalbą, atliktas tam pačiam Vilniaus lietuvių literatų būreliui priklausiusio Albino Žukausko (kitus autorius verčia pats Kėkštas)⁶.

5 Maksimo Tanko, Nataljos Arsenjevos, Michaso Vasilioko, Michaso Mašaros, Chviedaro Illijaševičiaus poeziją verčia Kėkštas, Ona Miciūtė, Albinas Žukauskas (*Piūvis*, 1938).

6 Žr. Kėkštas 1938: 40–42. Pateikiami Juliano Przybošio, Józefo Czechowicziaus, Zbigniewo Bienkowskio, Władysława Broniewskio, Czesława Miłoszo, Lecho Piwowaro, Juliuszo Wito poezijos vertimai.

Būtent *Vienkartiniame* Kėkšto vaidmuo inicijuojant tarpkultūrinius ryšius tarpukario Vilniuje išryškėja labiausiai – tiek formuojant vertimų repertuarą, tiek įvedant naujus autorius į lietuvių kultūrinę apyvertą, juos pristatant atskiru tekstu. Specialiai su ano meto „Vilniaus lenkų avangardininkų“ kūryba, užimančia „nūdienėje lenkų poezijoje labai svarią vietą“, Kėkštas pažada supažindinti kitai progai pasitaikius (Kėkštas 1938: 42) ir šį pažadą realizuoja jau kauniškėje *Naujojoje Romuvoje* 1939 m. Su *Naująja Romuva* bendradarbiauti pradėjęs būtent studijų Varšuvoje metu, joje publikuoja originaliosios kūrybos, pristato pokarinę ir naujausiąją lenkų poeziją, pateikia paties atliktus trijų Miłoszo eilėraščių vertimus. Viktorija Daujotytė ir Mindaugas Kvietkauskas yra atskirai aptarę Kėkšto, Miłoszo ir Juozo Keliuočio ryšius, lietuviškąją *Naujojoje Romuvoje* pradėtą formuoti Miłoszo recepciją⁷: žurnale akcentuojama jo lietuviška kilmė, ryšiai su Oskaru Milašiumi. Tačiau tokius jos sandus veikiau eksplikavo pati *Naujoji Romuva* (ar Juozas Keliuotis) nei Kėkštas – panašu, kad jam ir prieškarui, ir vėliau buvo aktualios visai kitos recepcijos linkmės (jas aptarsiu toliau), o lietuvių bendruomenei svarbūs atpažįstamumo dėmenys pasirodydavo kaip strateginis gestas – pirmiausia tais atvejais, kai Miłoszą reikėdavo pristatyti lietuvių skaitytojui ir legitimuoti jo buvimą lietuvių kultūrinėje erdvėje. Publikacijose, kuriose svarbesnė poetinė ar egzistencinė problematika, šie atpažįstamumo dėmenys visai neaktualizuojami.

Miłoszo figūra Kėkšto recepcijoje ir kūrybiniame palikime pasirodo kaip nuosekliausiai jungianti skirtingus jo veiklos literatūros lauke etapus ir geografiją, o prieš karą užmegztos recepcijos kryptys išplėtojamos ir perkuriamos iškart po jo. Pristatydamas Vilniaus lenkų autorių *Naujojoje Romuvoje* Kėkštas pabrėžia jo gebėjimą aiškia forma perteikti gyvenamajam laikotarpiui būdingas pesimistines, katastrofines, maišto nuotaikas, tačiau kartu jaunajam (už Kėkštą ketveriais metais vyresniam) lenkų poetui tenka ir centrinis vaidmuo – tai esąs „būdingiausias jaunosios kartos tragizmo ir gyvenamų paniekos laikų vaizduotojas“, „ypatingai gilų rezonansą [randantis] jaunojoje kartoje, kurios dvasios būseną gieda“, „savo kartos pesimistinį patosą [jis] įstabiai moka suvaldyti kietos rimties replėm, kondensuotą lyrinį išgyvenimą apvilkdamas granito forma“ (Kėkštas 1939b: 547). Būtent „pesimistinį kartos patosą“ ypač ryškiai artikuliuoja pirmoji Kėkšto atlikto vertimo publikacija – Miłoszo eilėraščio „O księżce“ vertimas

7 Plačiau žr. Daujotytė, Kvietkauskas 2011: 235–242.

„Knyga“ (Miłosz 1939: 226), kurio vėlesni perpublikavimai skirtingomis aplinkybėmis aiškiai išskiria šį tekstą iš kitų, rodo jo asmeninę reikšmę Kėkštui ir sustiprina interpretacinį krūvį kalbant apie paties Kėkšto poetinę sistemą.

Griežta, gerai organizuota forma (pats Miłoszas šį tekstą yra pavadinęs rašymo pratybomis), ryškiu kolektyviniu kartai atstovaujančiu subjektu, katastrofos nuojauta pasižymintis Miłoszo eilėraštis gali būti skaitomas kaip visos jaunųjų kartos manifestas, bendros XX a. 4-o dešimtmečio jausenos išraiška⁸. Tekstas skiriasi nuo katastrofistinės, simbolistinės poetiką kur kas labiau atitinkančių kitų versti pasirinktų *Naujojoje Romuvoje* publikuotų Miłoszo tekstų („Obłoki“, „Ptaki“) – jo centre kartos patirtis, akcentuojama istorinė savimonė, pabrėžiama civilizacinė krizė. Vertime Kėkštas sustiprina istorinės lemties foną: Miłoszo „W czasach dziwnych i wrogich żyliśmy, wspaniałych“, t. y. „Gyvenome keistais ir priešiškais laikais, nuostabiais“, konstatuojamą faktą keičia Kėkšto konstrukcija su lemties nuoroda: „Baisius ir nuostabius laikus gyventi gavom“; įveda naujų semantinių elementų: Miłoszo „pracowaliśmy ciężko i byliśmy głodni chleba“, t. y. „dirbome sunkiai ir buvome alkani duonos“, Kėkštas verčia kaip „dirbome sunkiai, vargani našlaičiai, / išalkę duonos“. Miłoszo eilėraščio karta – istorinės patirties liudytojai ir istorijos dalyviai – Kėkšto vertime tampa istorijos nuskriaustaisiais – našlaičiais. Ten, kur Miłoszas bando perteikti valstybės, sostinės, istorijos dinamiką („państwo dawno zbudzono, stolice wrzecionem / kręciły się pijane pod niebem spienionem“), Kėkštas akcentuoja apokalipsę („sostinės [...] skelbė savo ir pasaulio baigą“). Bet svarbiausia čia Kėkšto per vertimą įvedama kolektyvinio subjekto interpretacija – originalo frazė „My niespokojni, ślepi i epoche wierni / gdzieś daleko idziemy“ („Mes neramūs, akli ir ištikimi epochai / kažkur toli einame“) Kėkštas verčia kaip „Akli epochos sūnūs, einame neramūs / į klaukų tolį“ – neutralų Miłoszo subjektą pakeičia sūnų motyvas, konsoliduojantis konkrečią istorijos skriaudžiamųjų, našlaičių, bendruomenę. Miłoszo eilėraščiui būdinga intelektualiai laikysena, ironiška distancija, stipri kultūrinė refleksija Kėkšto transformuojama išryškinant egzistencinį fatalizmą ir istorinio determinizmo patirtį.

Taigi prieškario Vilniaus laikotarpiu Kėkštas aktyviai veikia literatūros lauke sujungdamas Vilniaus ir Kauno, Varšuvos ir Kauno literatūrinės erdves ir patirtis.

8 Visi Kėkšto prieškarui versti Miłoszo eilėraščiai yra iš 1936 m. išėjusio antrojo rinkinio *Trzy zimy* (*Trys žiemos*). Eilėraščio „O książce“ tuometį aktualumą rodo ir tai, kad jo motyvus ne kartą panaudojo ir vilnietis Albinas Žukauskas, kuriam ypač svarbi atrodė ženkle ant kaktos simbolika.

Verstinius tekstus jis renkasi ne orientuodamasis į pasaulinio literatūros kanono poetinius autoritetus, o pagal biografinį, ideologinį, poetinį atpažįstamumą – savumo, artimumo dėmenis. Miłoszas Kėkšto vertimų sistemoje atsiduria pagal panašią logiką, tačiau kartu jo siūlomas modelis perrašomas Kėkšto kalba. Per „našlaičių“, „epochos sūnų“ interpretacinę liniją vertimas čia veikia kaip būdas artikuliuoti kolektyvinę savimonę, kartu įvedant individualius interpretacinius akcentus, kurie dar labiau išryškės šį tekstą reaktualizavus pokario kontekste.

Bendruomenė kaip žuvusiųjų sąrašas: pokario Roma

Pirmaisiais sovietų okupacijos metais ištremtas į Viatlagą, amnestuotas, su generolo Władysława Anderso kariuomene kovojęs prieš nacius Italijoje, 1945 m. Kėkštas atsiduria Romoje ir pradeda bendradarbiauti Italijos lietuvių diasporos laikraštyje *Lietuvių balsas* – jo pavardė leidinyje įrašoma nuo pat pirmojo numerio. Į šį darbą Kėkštą įtraukė diplomatas Stasys Lozoraitis⁹, kurio žmona Vincenta buvo pirmoji leidinio redaktorė, pats Lozoraitis aktyviai dalyvavo visą leidinio kūrimo laikotarpį. Būtent šiame leidinyje ir jo redakcijos posėdžių protokoluose ryškėja individuali Kėkšto kaip kultūrinės spaudos kūrėjo vizija, iki šiol išsamiau neanalizuotas Romos periodas Kėkšto tekstiniame palikime atskleidžia kaip dvikryptę kultūrinio tarpininkavimo praktika kuriant simbolines ir socialines bendruomenes.

Ankstyvosios *Lietuvių balso* leidybos būta chaotiškos, todėl Kėkštas laikraštį leidusiam Lietuvių centriniam komitetui Romoje 1946 m. rugsėjį praneša, kad kol leidinys neturės iki galo suformuoto redakcinio kolektyvo, kurio darbas būtų pagrįstas „kultūringumu, savitarpiu Komisijos narių draugiškumu, savęs vertinimu, supratimu, pasišventimu darbe ir solidarumu“, jis kartu dirbti negalėsiaš; be to, brėžia naują kryptį – leidinys turėtų virsti kultūros žurnalu (LBP, I. 20). Po mėnesio Kėkštas išrenkamas vyriausiuoju leidinio redaktoriumi, formuluoja pagrindinę jo kryptį – tai „mūsų tautos kultūros pažinimas ir kėlimas, neatsiri-bojant nuo bendrosios pasaulinės kultūros pažangos“, posėdyje svarstomi nauji

9 1949 m. paskelbtame atvirame laiške lietuviams rašytojams išeivijoje kaip vieną iš savo gyvenimo istorijos liudininkų mini būtent Stasį Lozoraitį, kurio „padedamas išsivadavau iš visų svetimųjų „globų“ ir atgavau galimybę dirbti tautai“ (Kėkštas 1949: 323).

leidinio pavadinimo variantai (*ibid.*: l. 32–33). Kituose posėdžiuose Kėkštas kolegų sukritikuojamas dėl pernelyg didelio literatūrinės dalies išplėtimo (*ibid.*: l. 40) – matyti, kad bandytų įgyvendinti užmojų kurti kultūrinės krypties leidinį tuo metu iki galo realizuoti nepavyko susidūrus su redakcinės kolegijos pasipriešinimu, nedidelėje Romos lietuvių diasporoje toks poreikis nebuvo kilęs. Panašiu metu dar tik formavosi ir ką tik į Kazio Bradūno rankas patekusių *Aidų*, pradėtų leisti kaip lietuvių informacinis leidinys, kultūrinė kryptis, bet didžioji dalis išsibarsčiusios lietuvių išeivių bendruomenės periodikos, ypač skirtos mažesnėms bendruomenėms, orientavosi į faktinės informacijos teikimą, siekė atspindėti diasporos lietuvių gyvenimą, publicistiniais tekstais reflektuoti „negeroves“, skatinti „judėti pirmyn“ (plg. A. M. 1945: 2). Vis dėlto Kėkšto pastangos neliko nepastebėtos – bibliografas Aleksandras Ružanec-Ružancovas, *Lietuvių enciklopedijoje* aprašydamas Romoje leistą lietuviškosios išeivijos leidinį, pastebėjo, kad „[y]patingai žurnalas padarė pažangos redakcijon atėjus J. Kėkštui“ (LE 1958: 30), nors šios „pažangos“ niekaip nekonkretizavo.

Nepavykus realizuoti su periodinės spaudos leidyba susijusių ketinimų, Kėkštas vyriausiojo redaktoriaus pareigų jau kitų metų vasarį atsisakė ir liko redaguoti meno ir literatūros skiltį bei rūpintis techniniais leidybos reikalais (LBP, l. 60, 61, 62). Asmeninė korespondencija atskleidžia, kad leidinio gyvavimo pabaiga sutapo su Kėkšto išvykimu į Argentiną¹⁰. Vis dėlto Kėkštas *Lietuvių balse* paliko ryškų asmeninį įspaudą, būtent *Lietuvių balso* leidybos etapas jo kūrybinėje sistemoje aiškiausiai sujungia prieškario ir vėlesnį gyvenimo Argentinoje periodus, čia ypač aiškiai išryškėja kėkštiškosios bendruomenės steigimo modusas – egzistencinės bendruomenės artikuliacijos ir literatūrinės bendruomenės steigimo tekstinės praktikos, kurias toliau ir aptarsiu.

Dar iki tol, kai Kėkšto, kaip pagrindinio *Lietuvių balso* kūrėjo, statusas įtvirtinamas oficialiai, ima stipriai kisti leidinio braižas – akivaizdžiai daugėja dėmesio įvairioms literatūros temoms. Kėkšto įtaką formuojant leidinį rodo ir naujame – jau pokario – kontekste pasirodęs Miłoszo vardas. Iš *Lietuvių balso* publikacijų matyti, kad 1946 m. vasarą Kėkštą pasiekia žinia apie Miłoszo mirtį Krokuvoje – šiai žinia paskelbti jis skiria viso puslapio apimties publikaciją

10 Paskutinis *Lietuvių balso* numeris datuojamas 1947 m. balandžio–birželio mėn. Iš Maironio lietuvių literatūros muziejuje esančio atvirlaiškio nežinomam asmeniui matyti, kad gegužės pabaigoje Kėkštas jau buvo išsilaipinęs Brazilijoje („naujojo pasaulio krante“) ir ketino keliauti toliau (Kėkštas nežinomam asmeniui, 1947 05 25).

(iš dvylikos leidinio puslapių). Ir publikacijos dydis bendrame leidinio kontekste, ir tai, kad tariama Miłoszo (1911–2004) mirtis daryk aktualizuojama tų pačių metų pabaigoje išėjusiame originaliosios Kėkšto poezijos rinkinyje *Staigus horizontas*, rodo, kad jam ši žinia buvo ne tik objektyvus faktas, bet ir subjektyvus išgyvenimas, o kartu – interpretacinis impulsas, leidęs Miłoszą įtraukti į tekstinėmis strategijomis steigtą egzistencinę „epochos sūnų“ bendruomenę. Publikaciją *Lietuvos balse* sudaro Kėkšto parašytas nekrologas, perpublikuotas prieškarinis eilėraščio „O ksiąžce“ vertimas „Knyga“ ir kelios atrinktos Miłoszo eseistikos ar publicistikos citatos, kurių šaltinis nenurodomas. Miłoszas pristatomas kaip vienas geriausių poetų naujojoje lenkų literatūroje, akcentuojami lietuviškai auditorijai svarbūs dėmenys: ryšiai su Oskaru Milašiumi, Vilniaus lietuvių kūrėjais tarpukariu ir Keliuočiu ir *Naująja Romuva*, dalijamasi asmeniniais prisiminimais iš poezijos vakaro Vilniaus universiteto Sniadeckių salėje, kur Miłoszas skaitė savo poeziją. Daryk aktualizuojamas tragiškosios kartos konceptas, kartos sampratos svarba apskritai, greta to atsiranda brolystės modusus (vienoje iš ten pat skelbiamų Kėkšto atrinktų Miłoszo citatų sakoma, kad „[š]iandien, galbūt, mes labiau linkę svajoti apie broliškumo utopiją“¹¹ (Kėkštas 1946a: 5)) – Kėkšto tekstinėse praktikose vėl ima ryškėti sūnų ir brolių ryšiais susietos bendruomenės kontūrai, aiškiausias formas įgausiantys rinkinyje *Staigus horizontas* (1946).

Staigaus horizonto epigrafu pasirenkama Miłoszo eilėraščio „O ksiąžce“ vertimo citata „einame neramūs / į klaidų tolį“, o pats Miłoszas tampa vienu iš Kėkšto poezijos knygos balsų – vienu iš penkių autorių atskirame knygos skyriuje pavadinimu „Penki vertimai“¹². Šiame tarsi netyčia atsiradusiame rinkinyje¹³ Kėkštas turbūt aiškiausiai formuoja jam asmeniškai svarbią poetinę katastrofų epochos martirologiją – pateikia asmeninį nukankintųjų sąrašą su trumpomis jų

11 Brolybės ilgesys Kėkštą sieja su Henriku Nagiu (plg. Žvirgždas 2025: 33).

12 Skelbti vertimus greta originaliosios poezijos nebuvo dažna originaliosios poezijos knygų sudarymo strategija, vėliau turbūt labiausiai ją išplėtojo Venclova. Kėkštas tokią intenciją turėjo jau leisdamas pirmąją poezijos knygą *Toks gyvenimas* (1938), tačiau idėjos atsisakė (Drėma, Kėkštas 1995: 123). Tikėtina, kad ir čia esama jungčių – savo antroje poezijos knygoje *Trzy zimy*, kuriai priklauso eilėraštis „O ksiąžce“, Miłoszas greta asmeninės poezijos publikavo ir savo atliktus vertimus, beje, jie visi buvo Kazio Borutos. Kėkštas šia strategija tarsi atlieka atvirkščią simbolinį mainų gestą, ji pakartojama ir vėliau – 1964 m. „Vagos“ išleistoje jo *Lyrikoje*.

13 Norėta išleisti antrą, naujausiais teksta papildytą anksčiau tais pat metais išėjusio rinkinio *Rudens dugnu* leidimą, bet pristigo lėšų, kilo kitų kliūčių.

žūties aplinkybėmis. Originalaus Kėkšto eilėraščio „Poetas“ epigrafe nurodoma, kad tekstas skirtas „[v]isų tragiškai Žemėje žuvusių poetų atminimui“, o pačiame eilėraštyje poeto figūra pagal romantinę konvenciją suvokiama kaip pranašas, atpirkėjas. Knygos pabaigoje pateiktuose paaiškinimuose konkretizuojama, kad žuvusieji – tai visi drąsieji, „kuriems, nesutikus savęs išsižadėti, nuožmus gyvenimas neleido planetoje gyventi“: Julius Janonis, „džiovos ir traukinio ratų sumaltas“, Bruno Jasieńskis, „Sibiro koncentracijos stovykloje tifo suėstas“, pasikoręs Sergejus Jesenininas, sušaudytas Federico García Lorca, nusišovęs prieškarinio autoritetas Majakovskis. Į tą pačią gretą stoja ir keli autoriai, kurių vertimai knygoje publikuoti: „numarintas badu karo belaisvių stovykloje“ Lechas Piłnowaras ir „šiais metais Krokuvoje“ miręs Miłoszas (Kėkštas 1946b: 46–47). Nors Miłoszo tariamos mirties faktas ir *Lietuvių balse*, ir *Staigaus horizonto* paaiškinimuose pateikiamas neutraliai, jau prieškariniu šis poetas Kėkšto suvoktas kaip katastrofų epochos balsas; būtent jo, taip pat „mirusio“ poeto, poezijos eilutės tampa įvadinės visam rinkiniui. Jų reikšmę dar sustiprina leidinio komponavimo aspektai – Miłoszo eilėraščio vertimo citata pateikiama tiesiai po Kėkšto fotografija. „Epochos sūnūs“, kuriems priklauso ir gyvas likęs poetas Kėkštas, sujungiami vertimo teksto originale nenurodomais ryšiais – Kėkšto kuriamą simbolinę bendruomenę sudaro bendra istorinio laikotarpio patirtis, kurioje revoliucijos, karo ir smurto patyrimai susisieja su individualiomis egzistencinėmis krizėmis. Šios savųjų bendruomenės ribos nesutampa nė su viena nacionaline ar politine sistema, ją jungia kančios, kalėjimo, lagerių išgyvenimai, siekis išlaikyti autentiškumą, ištikimybė idealams – atsisakymas „savęs išsižadėti“, būti nepaperkamaisiais – nepriklausomaisiais.

Taigi įvairiopomis tekstinėmis praktikomis formuojama unikali poetų bendruomenė, kuriamas individualus poetinis kanonas. O kartu rinkiniu *Staigaus horizontas* steigiami nauja kryptis – prisikėlimo, atgimimo, „naujos dienos nakties degėsiuos“ (eil. „Griuvėsių liepsna“), kelio į viršūnes, jame nemaža meilės poezijos. Tarsi simboliškai atsisveikinama su tuo, kas artikuliuota dar rinkinyje *Rudens dugnu*: krauju sulaistytą žemę, piktais vėjais, juoda naktimi – su katastrofos epochos tapatybe. Bet taip pat – ir su „pasmerktųjų brolybe“, ankstesne paties poeto Kėkšto savivoka. Miłoszo eilutė „einame neramūs / į klaidų tolį“ po Kėkšto – gyvo poeto – nuotrauka veikia kaip ribinė formulė, ne tik apibendrinanti epochos patirtį, bet ir nukreipianti į ateitį: išgyvenusieji katastrofą, ją liudijantieji turi judėti tolyn, nors tas tolis ir yra neapibrėžtas bei grėsmingas.

Kėkštiškasis simbolinės bendruomenės artikuliacijavimas Italijos periodu ne-
lieka vien tekstinio lygmens konstrukcija, bet ima reikštis ir konkrečiais ry-
šiais, įvairiomis tarpininkavimo praktikomis kuriamu ir palaikomu ryšių tinklu.
Atsidūręs Romoje Kėkštas gyveno Lietuvos pasiuntinybėje kartu su Vytautu
Sauliumi ir dailininku Kazimieru Žoromskiu, ten visi trys išgvildeno idėją pir-
mąsyk išleisti Vytauto Mačernio eilėraščius, gana greitai Sauliaus ir įgyvendintą
(Ruseckaitė 2021). Sužinojus apie Mačernio mirtį, Romoje parengtos ir išleistos
Vizijos buvo pirmas Mačernio eilėraščių leidimas, Saulius Kėkštui, „asmeniniam
draugui“, sudarytojo žodyje dėkoja „už nuolatinį skatinimą ir idėjos realizavimo
būtinumo akcentavimą, o taip pat už talkininkavimą techniniame darbe“ (Kėkš-
tas yra vienas iš keturių asmenų, kuriems padėka skiriama) (Mačernis 1947:
78). Romos periodu taip pat užsimezga Kėkšto korespondencija su Bradūnu, tuo
metu lietuvių kultūrinės diasporos centru tapusioje Vokietijoje pradėjusiu reda-
guoti *Aidus* (Bradūnas 1975: 3). Kėkšto iniciatyva *Lietuvių balse* publikuojama
visų būsimųjų žemininkų poezija, ji Romoje pristatoma atskiru poezijos vakaru.
Viename iš vėlesnio *Literatūros lankų* leidybos etapo laiškų Henrikui Nagiui pats
Kėkštas yra taip apibendrinęs:

Į šią draugystę su Jumis suėjau dar Romoj gyvendamas, 1946 m., kai gavęs Tavo ir
Alfonso pirmąsias poezijos knygas ir išėjus Mačernio *Vizijoms*, suruošiau ten Jūsų
trijų poezijos vakarą (Šv. Kazimiero kolegijoj), o privačiuose pobūviuose su užsi-
degimu skaitydavau Tavo eilėraščius. Aš tuomet aiškiai buvau pajutęs, kad naujajai
poetų kartai atėjo subrendimo laikas, ir džiaugiausi, kad mūsų visas būrys ir kad
lietuvių poezijos raida nenutrūks, ji užtikrinta, ir kūrybinis žodis išgelbėtas (Kėkštas
Nagiui, 1956 01 22).

Gyvendamas Romoje ir dirbdamas *Lietuvių balse* Kėkštas pokarinėje lie-
tuvių poezijoje pradeda atpažinti kartą, kurią identifikuoja kaip savą, ją tvir-
tinti ir steigti – publikuodamas, organizuodamas viešus poezijos skaitymus.
Simbolinė panašaus tragiško likimo jaunų mirusių poetų bendruomenė, teks-
tinėmis strategijomis sujungiama kūrybos (originaliosios poezijos ir vertimų)
lauke, siejasi su prieškarinio revoliucijos ir istorinės katastrofos etapu. Miłoszo
poezija kumuliuoja šį procesą. Tačiau tuo pat metu ima klostytis ir kitos, jau
generacinio pobūdžio, poetų bendruomenės perspektyva, kuriai formuojantis
ir bandant apibrėžti savo identitetą karo metais (plg. Kvietkauskas 2022: 16)

Kėkštas negalėjo dalyvauti – 1941 m. įstojęs į generolo Anderso kariuomenę, suformuotą iš Sovietų Sąjungoje kalintų ar ištremtų Lenkijos piliečių, su ja ėjo per Iraną, Iraką, Palestiną, Šiaurės Afriką, 1944 m. kovojo mūšiuose. Atsidūręs Romoje ir pradėjęs bendradarbiauti *Lietuvių balse* Kėkštas veikia kaip kultūrinių ryšių kūrėjas, besirūpinantis literatūros sklaida, numatantis naujos kartos įtvirtinimo ir tęstinumo galimybę. Šis procesas po kelerių metų jau kitame kontinente virs bendrais darbais – *Žemės* antologija, *Literatūros lankų* leidyba, Miłoszo poezijos rinktinė lietuvių kalba. Paradoksalu, kad Kėkštas niekada fiziškai taip ir nepriartėja prie to meto kūrybinių centrų ir niekada gyvai nesusitinka su tais, su kuriais kartu imasi plėtoti naujas kryptis.

Tarpininkavimo strategijos stabilizacija: Argentina

1947 m. atvykęs į Buenos Aires, Kėkštas išleidžia dvi knygas: iš Romoje išėjusių poezijos rinkinių sudarytą rinktinę *Diena naktin* ir Słowackio vertimų knygelę *Mano palikimas* (abi 1948), padedamas įvairių lietuviškų ir Argentinos organizacijų rūpinasi lietuvių, ypač rašytojų, atvykimo į Argentiną reikalais, tikisi ten suburti lietuvių rašytojų bendruomenę¹⁴, šiuo reikalu susirašinėja su tolesnę emigracinę kryptį tuo metu svarsčiusiu Bradūnu. 1948 m. rugsėjį Kėkštas prisijungia prie Argentinos lietuvių mėnesinio žurnalo *Laikas*. *El tiempo* leidybos, tampa redakcinės kolegijos nariu – jo pavardė įrašyta jau pirmajame žurnalo numeryje (*Laikas* 1948, 1: 2)¹⁵. *Laiką* įkūrė ir pirmuosius kelerius metus (iki 1952) jo vyriausiuoju redaktoriumi buvo kunigas marijonas Pranas Brazys, į Argentiną tais pat 1948 m. atvykęs iš Romos, – tikėtina, kad ryšiai užmegzti būtent ten, Kėkštas žinotas kaip *Lietuvių balso* vyriausiasis redaktorius, galįs kuruoti literatūros sritį, techninius leidybos reikalus. *Laike* publikuotis Kėkštas pradeda eilėraščių „Argentina“, kuriame išeivio, tremtinio jausena naujoje šalyje išreiš-

14 1947 m. Lietuvių rašytojų tremtinių draugijos pirmininkui Stasiui Santvarui rašė: „Čia, Argentinoje, ypatingai domimasi šiais rašytojais: Brazdžioniu, Dovydėnu, Bradūnu, Santvaru, Nagiu, Miliūnu, Maceina ir k.“ (Kėkštas Santvarui, 1947 11 26). Kitame laiške: „Esu mirtinai išsiilgęs valandos, kurioje galėčiau pasijusti ne vienas. Tai valandai turbūt nėra lemta artėti lengvai ir greitai“ (Kėkštas Santvarui, 1948 10 30).

15 Pagal tai nustatytas ir įvykių eiliškumas – minėtos knygos vardinamos prie kitų Kėkšto išleisčių antrame puslapyje pristatant leidinio bendradarbius (žr. *Laikas* 1948, 1: 2).

kiami jos vardu pavadinant visą kūrinį (pačiame poezijos tekste joks konkretus pavadinimas nenurodomas), taigi įsivietinant per paratekstus (*Laikas* 1948, 1: 7)¹⁶. Ketvirtame leidinio numeryje jis kaip vertėjas prisistato paskelbdamas apie išleistą Słowackio poezijos knygą: akcentuoja lenkų poeto tremties likimo ir artimumo Lietuvai dėmenis (*Laikas* 1948, 4: 64).

Prieškariu Kėkštui Słowackis rūpėjo kaip kovos autorius (Kėkštas 1939a: 46), Argentinoje recepcijos kryptis koreguojasi, versti renkamasi eilėraščius, kuriuose atsiskleidžia „gaivalinga, mistinė Dievo ir Tėvynės meilė“ (Słowacki 1948: 21). Esminis akcentas čia tenka vėlyvajai Słowackio kūrybai, kurioje Dievas suvokiamas kaip dinamiška istorijoje veikianti dvasinė jėga, o tėvynė – ne kaip geografinė teritorija, bet kaip metafizinė ir egzistencinė būklė. Šioje perspektyvoje meilė įgyja kančios, aukos ir transformacijos pobūdį, o tremtis tampa ne vien politine, bet ir ontologine patirtimi. Būtent šis sluoksnius Kėkšto recepcijoje aktualizuojamas ir perrašomas. Reikšmingiausias tekstinis pokytis, pastebėtas ir Kasner (2002: 123), išryškėja eilėraščio „I wstał Anhell i z grobu“ vertime „Ir pakylė Anhell“¹⁷. Šis vadinamuoju mistiniu Słowackio gyvenimo ir kūrybos etapu sukurtas tekstas yra nuoroda į 1838 m. išleistą prozinę poemą *Anhelli*, savotiška jos pratęsa, koreguojanti pirmojo teksto reikšmes. Poemos *Anhelli* veikėjai – į Sibirą ištremti lenkų kovotojai prieš carizmą, pagal autoriaus sumanymą atitinkantys lenkų emigrantus, – Słowackio pasmerkiami mirti bergždžia mirtimi, taip sukuriant atsvarą mesianistinėms Adomo Mickevičiaus *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygoms*, kuriose emigrantai ypač išaukštinami – laikomi lenkų tautos apaštalais Vakarų pasaulyje (Miłosz 1996: 264–265). Eilėraštyje „I wstał Anhell i z grobu“ įvyksta ryškus reikšminis pokytis – Anhelis pakyla iš karsto ir kartu su visais, kurių „tamsus būrys prisikėlė / Ir grįžo į kūnus savus“ (Słowacki 1948: 16–17), iškeliauja į savo kraštą. Kėkštas savo vertimu šį tekstą universalizuoja – frazę „Wstaliśmy i ku Polsce szli“, t. y. „Pakilom ir į Lenkiją ejom“, verčia kaip „Pakylom ir ejom tėvynėn“, taigi ji „ištraukiama“ iš lenkų nacionalinio naratyvo ir pritaikoma platesnei tremties patirčiai. Pakyla mirusieji, t. y. grįžta „į kūnus savus visos vėlės“, bet tai ne mirusieji apskritai – „prisikėlė visi nužudyti“, atgyja ir tėvynėn išeina nukankintieji, istorijos aukos – taip šis vertimas interpretacinėmis jungtimis susisieja su jau minėto *Staigaus horizonto* strategijomis. Pastarajame rinkinyje steigta poetinė martirologija – tekstinė

16 Žurnalas išėjo rugsėjį, eilėraščio sukūrimo data – liepos 13 d.

nukankintųjų, „sutraiškytųjų“ kartos bendruomenė, į kurią implikuotai, kaip kankintasis, traiškytasis, įrašomas ir pats išgyvenęs poetas, o Słowackio „I wstał Anhelli z grobu“ vertimas Kėkšto interpretacijoje įveda simbolinį prisikėlimo judesį. Tremtis čia nebėra vien praradimo ir žlugimo patirtis, ji pradedama mąstyti kaip potencialus grįžimo procesas – ne tiek geografinė, kiek simbolinė ir kultūrinė prasme.

Kėkšto tekstinėje sistemoje ir biografiniame kontekste pakilimas irėjimas tėvynėn gali būti suprantamas kaip sąmoningai prisiimta pareiga kurti alternatyvias tėvynės formas, visų pirma, kultūrinės ir literatūrinės, ir tai daryti ir individualiomis, ir bendruomeninėmis iniciatyvomis. Tačiau jo veikimas pokario išeivijos literatūros lauke Argentinos periodu atrodė problemiškas: komunistinė praeitis, netgi lietuvių poezijos tradicijai neįprasta originaliųjų eilėraščių poetika kėlė įtarimų, Kėkštas kaltintas „pernelyg dideliu internacionalizmu“, jo pritaipimui keltos sąlygos: poezijai – pasukti lietuviškesniu, labiau atpažįstamu keliu, asmeniui – aiškiai deklaruoti pažiūras. Tiksliausiai tai įvardijo Stepas Vyckintas Argentinoje išleistos Kėkšto poezijos rinktinės *Rudens dugnu* recenzijoje:

Mums J. Kėkšto aušra nėra visiškai aiški, tai ne Basanavičiaus aušra, kuri aiškiai prašvito tik Lietuvai, bet kažkokia internacionalinė aušra. Mes nenorėtume tikėti, kad J. Kėkštas pasiliko savo sename kelyje, nes jis pažino to kelio klaidingumą... [...] Jei jis atsisakytų nuo per didelio internacionalizmo ir pasuktų aiškiu lietuvišku keliu, jis būtų mums tiek pat brangus, kaip J. Aistis, B. Brazdžionis, K. Bradūnas ir kiti tautiniai poetai (Vyckintas 1948: 4).

Kėkštui reikėjo vis iš naujo steigti ir aiškinti savo pozicijas, pirmąsyk viešai tai jis padarė savotišku manifestu – atviru laišku „Lietuviams rašytojams tremtyje“. Šiame tekste aiškina savo biografiją, kaip asmeninį *credo* deklaruoja tautos, žmogaus ir kūrybos laisvę, o kartu perkelia diskusiją iš biografinio „teisingumo“ į bendresnį asmeniškai jaučiamos kultūrinės atsakomybės lygmenį. Ši atsakomybė skatina kolektyvinį įsipareigojimą – ne skirstytis į esančiuosius „šiapus“ ir „anapus“, t. y. politiškai ir ideologiškai patikimuosius bei įtartinuosius, o kartu, kaip bendruomenei, prisiimti darbo dėl kultūros pareigą: „[N]orįs dirbti kultūros labui ir negalįs to darbo atsisakyti – noriu būti jūsų išgirstas. Esu giliai supratęs bendro veikimo būtinumą Tautos laisvei ir jos kultūrai gelbėti. Todėl reikalauju bendro fronto sudarymo kovai prieš mūsų ir visos Vakarų kul-

tūros priešą“ (Kėkštas 1949: 189; laiškas datuojamas 1949 08 11). Įsipareigojimas „gelbėti kultūrą“ Kėkšto atveju reiškiasi kaip aktyvus kultūrinis veikimas, individuali laikysena čia neatskiriama nuo bandymų formuoti ir organizuoti literatūros lauką.

Argentinietiškejame *Laike* Kėkštas buvo atsakingas už meninę ir literatūrinę žurnalo dalį – 1949 m. jis tai mini laiške Bradūnui, parašytame ant išplėšto žurnalo puslapio su Bradūno eilėraščių publikacija, kuri Kėkštui tarpininkaujant ir parengta. Laiške Kėkštas Bradūno prašo kelių Nykos-Niliūno ir Nagio eilėraščių su autorių nuotraukomis, mat noris leidinyje „pravesti visus „jaunuosius““ (Kėkštas Bradūnui 1949 10 18). Kitame laiške formuluoja idėją:

Būtų gera, jei mes keturi galėtume išleisti poezijos tomelį: Bradūnas, Kėkštas, Nagys, Niliūnas, sudėję į jį po 10–15 jokių knyginių leidinių neapimtų eilėraščių. Tai būtų savotiška mūsų „jaunimo“ manifestacija ir naujosios poezijos stiprus užakcentavimas tremties literatūroje. Jeigu principinai su šia mintimi sutiktumėt, pradėtume galvoti apie medžiagines, formalines, tekstines knygos išleidimo galimybes bei kitas detales (Kėkštas Bradūnui, 1949 11 06).

Kėkštas siūlo bendrą antologiją, vienijamą pirmiausia kartos moduso, kartą šiuo atveju suprasdamas kaip po karo Romoje per poeziją atrastą jaunųjų lietuvių poetų bendruomenę, kuriai priskiria ir save ir kurią dar reikia įtvirtinti instituciškai ir programiškai. Tuo metu prie Bradūno ir Nykos-Niliūno jau sumanytos būsimosios *Žemės* jis dar nebuvo pakviestas prisijungti, kartos „poezijos tomelio“ idėją formulavo savarankiškai. Iš bendro žemininkų korespondencijos konteksto, gana gausios Nykos-Niliūno kėkštiškosios recepcijos (dienoraščiuose, recenzijose) ir kitų kontekstinių detalių matyti, kad būtent Bradūnas, pasitaręs su Nyka-Niliūnu, Kėkštą įtraukė ir į *Žemės* antologiją, ir į *Literatūros lankų* leidybą. Integruoti jį į *Žemės* poetinę bendriją leido panaši poetinė laikysena (Bradūnas: „jo poezijos pobūdis atitiko *Žemę*“; plg. Kasner 2002: 135), tačiau galima svarstyti, kad nemenkos įtakos turėjo specifinė Kėkšto kilmė iš tarpukarinio lenkiško Vilniaus, jo įtraukimu sujungiant skirtingas apie 1920-uosius gimusių ir prieškariu spaudoje (ar, kaip Kėkštas, ir poezijos knyga) debiutavusių jaunųjų lietuvių poetų patirtis ir poetines išraiškas; kartu Kėkštas galėjo veikti kaip atsvara – specifinės patirties, kitokio tipo poetikos, netgi kitokio tipo išeivijos (Romoje jis atsidūrė kaip kareivis, ne kaip išeivis), neatmestina ir tai, kad stiprus

literatūros lauko organizatorius Bradūnas įžvelgė Kėkšto galimybes ir energiją tą lauką formuojant, sutapo jų vertybinė orientacija ir požiūris į literatūrą.

Vis dėlto lietuviškojoje išeivijoje Kėkšto pozicijos ir toliau nuolat kvestionuotos, abejota jo tinkamumu *Žemės* antologijai¹⁷, jis ir toliau vertintas kaip ne iki galo savas. Toks vertinimas turėjo pagrindo: Kėkštas visada liko „internacionalinis“, jokių etapų nepriklausė išimtinai lietuvių kultūros laukui, nuolat judėjo tarp kelių kultūrų – tai pasireiškė ir vertimais, ir asmeniniais ryšiais (su ispanakalbe, lenkakalbe kultūriniu aplinka)¹⁸, kultūrinės bendradarbiystės kryptis taip pat rinkosi atsietai nuo politinių pažiūrų (todėl kritikuotas kaip nenuoseklus, nes viešai neatsižadėjęs kairumo bendradarbiaująs su katalikiška spauda ir pan.). *Literatūros lankų* leidybos laikotarpiu jo pasirinkimai taip pat nelikdavo neutralūs: redakcinis kolektyvas turėjo teisintis dėl su niekuo nepasitarus antrame numeryje Kėkšto paskelbtų publikacijų – Louis Aragono eilėraščio vertimo ir trumpo Paulio Éluard'o nekrologo. Šie autoriai buvo suvokiami kaip Prancūzijos kairiosios kultūrinės inteligentijos reprezentantai, todėl jų pasirodymas lietuviškame egzilio leidinyje veikė kaip ideologinė deklaracija, silpnino ir taip įtartino Kėkšto reputaciją bei kėlė diskusijų dėl *Literatūros lankų* užimamų pozicijų¹⁹, nors jų atranka, panašu, buvusi ne politinė, o paremta apskritai Kėkštui būdinga recepcijos logika (Éluard'as jo nekrologe įvardijamas kaip „maišto poetas“, „visos generacijos poezijos“ balsas, išlaikantis ištikimybę „tikrajai poezijai“ ir žmogaus patirties intensyvumui; Kėkštas 1953a: 32). 1955 m. išėjus Kėkšto

17 Juozas Girnius, sužinojęs apie Kėkšto kandidatūrą į *Žemės* antologiją, laiške Bradūnui siūlo verčiau kviesti Jurgį Blekaitį (Girnius Bradūnui, 1949 12 22).

18 Lenkų rašytojas, vertėjas, *Twórczość* redaktorius Rajmundas Kalickis (g. 1944), vaikystėje su tėvu metus praleidęs Argentinoje, yra gražiai papasakojęs apie tėvo ten užmegztus ryšius su Kėkštu, vėliau artimiau palaikytus Kėkštui gyvenant Varšuvoje. Pasakojime Kalickis mini, kad Buenos Airėse Kėkštas susipažino ir su rašytoju Ernesto Sábato, kurio debiutinį egzistencinį romaną *Tunelis* (*El túnel*), išleistą 1948 m., gyvendamas Varšuvoje išvertė į lenkų kalbą (*Tunel*, 1963). Anot Kalickio, „Kėkštui Sábato buvo prisiminimas iš Argentinos, o *Tunelis* – atsiskaitymas su savimi, su savo situacija“ (romano temos – radikali vienvietė, izoliacija) (Sábato 2019). Kėkšto Argentinoje užmegzti ryšiai ir veikla ispanakalbiame lauke verti atskiro tyrimo.

19 Žr., pvz., Girnius Nykai-Niliūnui, 1954 07 01; Raila 1994: 263–271 ir kt. Kėkštas dėl šių publikacijų prisiėmė asmeninę atsakomybę, bet niekada savo pasirinkimo aiškiau nepakomentavo. Tačiau tais pat metais, kai pasirodė antrasis *Literatūros lankų* numeris, argentinietiškaime *Laike* Prano Budrio slapyvardžiu pristatė ką tik išėjusį Miłoszo *Pavergtą protą*, kuris esantis „tragiškas dokumentas, liudijąs ir rodąs sovietinio režimo įvykdytas atmainas. Režimo, kurs yra apsišarvavęs geležiniu nuoseklumu ir akla valia valdyti visą pasaulį“ ([Kėkštas] 1953b: 4).

sudarytai Miłoszo poezijos vertimų rinkinei *Epochos sąmoningumo poezija* kilo plačiai nuskambėjusi polemika tarp jo ir Bronio Railos, kuriam gana aštriai sureagavus į tai, kad Oskaro Miłašiaus giminaitis Miłoszas nelaikęs savęs lietuviu, Kėkštas paprastai replikavo: „O jei taip imtume ir leistume Miłoszui būti lenku. Ir lai jis būdamas lenkas skelbia savo ir kitų tautų žmonėms, kad Lietuva turi teisę į teritorinį vientisumą ir integralumą“ (Kėkštas 1956: 219). Tuo metu provokuojanti atrodė ir kita jo mintis, išreikšta atsakant į *Literatūros lankų* paskutinio numerio anketos klausimą apie probleminius literatūrinio gyvenimo reiškinius. Kėkšto nuomone, „mūsų literatūra“ esanti viskas, kas sukurta lietuvių kalba, – išeivijos ir okupuotos Lietuvos literatūrą jis siūlo laikyti viena, bendra (Kėkštas 1959: 16); Nyka-Niliūnas tokį atsakymą netgi įvertino kaip į Lenkiją išvykti jau pasirengusio Kėkšto netiesioginę užuominą apie priimtą sprendimą. Kėkštas veikia kaip kultūros tarpininkas ir lietuvių kultūros viduje – telkdamas, jungdamas bei palaikydamas ryšius tarp skirtingų jos grupių, geografinių centrų ir patirčių. Ir kartu lietuviškosios kultūros nelaiko uždara sistema: jam svarbūs ne etninio ar ideologinio „grynumo“ kriterijai, bet kultūriniai ryšiai, poetinė laikysena ir galimybė kurti platesnes solidarias bendruomenes, o pats kultūros laukas suvokiamas kaip atviras ir peržengiantis vienos kurios grupės kuriamos literatūros ribas.

Kėkšto nuostatos *Literatūros lankuose* įgauna aiškų pavidalą. Jo dėka į lietuvių kultūrą atskiru knyginiu leidiniu ne tik įvedamas tuometinis lenkų emigracijos poetas Miłoszas, bet įvyksta ir atvirkščias mainų judesys – lietuvių išeivijos poezija publikuojama lenkų emigracinėje spaudoje – Paryžiaus *Kulturoje* (Jerzy Giedroycas lietuviškos medžiagos kreipėsi būtent į Kėkštą, su kuriuo buvo pažįstami, palaikė ryšius, Kėkštas atliko organizacinį darbą, lietuviškuosius tekstus išvertė į lenkų kalbą)²⁰, o tai buvo „[v]ienintelis sėkmingas LL redakcinio kolektyvo pareiškimas siekiant užmegzti dialogą su kitų tautų intelektualais ir taip pabrėžti orientaciją į Vakarų kultūrą“ (Žvirgždas 2024: 250). *Epochos sąmoningumo poezijos* įvade Miłoszas taip apibendrina: „Ši Juozo Kėkšto paruošta knyga man yra brangi dovana. Išmėtyti po visus kontinentus, mes sudarome bendruomenę. Mus jungia ištikimybė visam tam, kas nepasiteisina nei skaitytojų skaičiuje, nei garbėj, nei kuriam kitam pelne“ (Kėkšto vertimas, Miłosz 1955: 11). Tai atliepia ir Kėkšto požiūrį, nuostatas bei pamatinius veikimo principus, o kartu jo kultūrinis ir tarpkultūrinis tarpininkavimas darsyk atsiskleidžia

20 Daugiau apie tuometinius Kėkšto ryšius su Miłoszu ir Giedroycu, apie Miłoszą *Literatūros lankų* kontekste žr. Daujotytė, Kvietkauskas 2011: 262–277.

kaip bendruomenės konstravimo aktas. Bendruomenės, kurią jungia ne kalba, tautinė priklausomybė, politinės pažiūros ar institucijos, o bendra laikysena – įsipareigojimas kūrybai ir kultūrai.

Apie tą laiką, kai tampa žemininku ir lankininku, baigiasi Kėkšto originalioji poetinė kūryba – po rinkinio *Ramybė man*, kurio pasirodymo metai sutampa su *Žemės* antologijos išėjimu (1951), Kėkštas leidžia tik kūrybos rinktines, publikuoja pavienius eilėraščius spaudoje. „Pabaigos tekstų“ tipo bruožų turinčių eilėraščių (plg. Speičytė 2009) jo poetinėje kūryboje gausėja kurį laiką iki paskutinio rinkinio, kol galiausiai liekama beveik vien prie vertimo darbo ir literatūros lauko organizacinių reikalų, praktikuojamos kitokios kūrybos formos²¹. Iš tikus insultui dalinai paralyžiuotas Kėkštas 1959 m. palieka Argentiną ir išvyksta gyventi į socialistinę Lenkiją, ten iškart ima bendradarbiauti Varšuvoje pradėtoje leisti lietuviškoje *Aušroje*, gausiai susirašinėja ir su išeivija (iki gyvenimo galo palaiko ryšius su Bradūnu), ir su sovietų Lietuvoje gyvenančiais rašytojais (tarp jų ir Vincas Mykolaitis-Putinas, Eduardas Mieželaitis, kurio *Žmogų* vertė į lenkų kalbą, kiti), į Lietuvą siunčia išeivijos autorių knygas, į JAV – lietuviškąsias, yra nuolat lankomas įvairių kultūros lauko žmonių. Šio straipsnio kontekste išskirtinai įdomus atrodo iki šiol nepastebėtas faktas, kad 1964 m. Vilniaus leidyklai „Vaga“ leidžiant Kėkšto poezijos rinktinę *Lyrika*, joje publikuotame poezijos vertimų skyrelyje paskelbiami ir trys Miłoszo eilėraščiai. Miłoszas tuomet gyveno emigracijoje ir sovietinėje kultūrinėje erdvėje buvo laikomas ideologiškai nepriimtiniu bei oficialiai nepripažįstamu autoriumi, pirmosios oficialios jo poezijos publikacijos sovietų Lietuvoje lietuvių literatūrologijoje įprastai datuojamos 1986 m., kai išėjo pomirtinė įvairiopą Kėkšto tekstinį palikimą apimanti knyga *Dega vėjai*²². Poezijos vertimų pasirodymas kur kas ankstesniu etapu liudija sudėtingesnius, nei įprastai manoma, kultūrinių mainų kelius. Tačiau šios temos plėtotė – jau kito tyrimo objektas.

21 Valdemaras Kukulas, recenzuodamas pomirtinę Kėkšto tekstų rinktinę *Dega vėjai* (1986), „didele poezija“ vadina Kėkšto laiškus Aldonai Liobytei, „kuriuose vaikščiojama po prieškarinį Vilnių; poezija yra net Maironio pavardės transkripcija įvairiomis pasaulio kalbomis“ (Kukulas 1987: 167). Apie „ėjimą myriop“ Kėkšto originaliojoje poetinėje kūryboje išsamiai yra rašiusi Viktorija Skrupskelytė, poeto jubiliejaus proga paskelbusi studijinį straipsnį (Skrupskelytė 1975).

22 Žr. Tomo Venclovos (2009: 171), Vaivos Narušienės ir Kristinos Sakalavičiūtės (2010: 47), Viktorijos Daujotytės ir Mindaugo Kvietkausko (2011: 29, 269) tekstus.

Išvados

Tyrimas patvirtino prielaidą, kad Juozo Kėkšto (1915–1981) vieta lietuvių kultūros istorijoje geriausiai atsiskleidžia tada, kai įvairios jo literatūrinės veiklos formos – spaudos leidyba, vertimai, originalioji kūryba – matomos kaip vientisa kūrybinė strategija. Nuosekliai rekonstruojant šią strategiją ryškėja jos vidinė logika, konkrečių verstų autorių reikšmė, paties Kėkšto vieta lietuvių kultūroje. Matyti, kad Kėkštas aktyviai veikė atrinkdamas tekstus, formuodamas jų interpretacines kryptis: vertimais, publikuojamais tekstaais ir redakciniu darbu jis konstravo recepcijos lauką, kuriame tekstai įgaudavo naujas ideologines ir egzistencines reikšmes. Tyrimas rodo, kad vertimas Kėkštui buvo ne antraeilė ar atsitiktinė veikla, o esminė kūrybinės laikysenos dalis, leidusi ne tik artikuliuoti estetines ir idėines nuostatas, bet ir kryptingai atrinkti tekstus, siūlyti jų interpretaciją bei formuoti recepcijos horizontą. Taigi Kėkštas atsiskleidžia kaip aktyvus kultūrinis ir tarpkultūrinis tarpininkas, jungęs skirtingas literatūrines erdves, formavęs simbolines bendruomenes bei palaikęs konkrečius literatūrinius ryšius ir bendradarbiavimo tinklus. Šias bendruomenes jungė ne teritorinė ar politinė priklausomybė, o bendra katastrofų epochos patirtis, egzilinė laikysena ir ištikimybė kultūrinei veiklai. Kėkšto buvimas literatūrinėje ir kultūrinėje periferijoje, „nepataikymas“ į poetines konvencijas ir kitoks „paribiškumas“ vertintinas kaip esminė jo veikimo sąlyga, leidusi jungti skirtingas kultūrines erdves ir jose užimti tarpininko poziciją.

Šiame procese ypatingą vaidmenį įgyja Czesławo Miłoszo poezijos vertimai, kurie susieja skirtingus laikotarpius, geografinius ir kultūrinius kontekstus, kartu išryškindami Kėkšto steigiamos literatūrinės bendruomenės tęstinumą. Per Miłoszo recepciją Kėkšto veikla įgauna ne tik tarpkultūrinę, bet ir diachroninę matmenį, leidžiantį jo kūrybinę strategiją matyti kaip nuoseklią kultūrinio tarpininkavimo veiklą.

ŠALTINIAI

- Kėkštas Juozas 1937. [Vertėjo žodis], in: Vladimir Majakovskij, „Debesys kelnėse“, pirmoji poemos dalis, vertė Juozas Kėkštas, *Vingis*, 11.
- Kėkštas Juozas 1938. „Lenkų naujausioji poezija“. *Vienkartinis*, spalio, 40–42.
- Kėkštas Juozas 1939a. [Atsakymai į vienkartinių dailės ir literatūros leidinių redakcijos anketą], *Versmė*, 42–46.

- Kėkštas Juozas 1939b. „Pokarinė lenkų poezija“, *Naujoji Romuva*, Nr. 27–28, 543–547.
- Kėkštas J. [Juozas] 1946a. „Czesław Miłosz Milašius“, *Lietuvių balsas*, Nr. 10, 5.
- Kėkštas Juozas 1946b. *Staigus horizontas*, Roma: Autoriaus draugų leidinys.
- [Kėkštas Juozas] K. J. 1948a. [Vertėjo žodis], in: Juljusz Slowacki, *Mano palikimas*, vertė Juozas Kėkštas, Buenos Aires: išleido vertėjas, 21.
- Kėkštas Juozas 1949. „Lietuviams rašytojams tremtyje (Atviras laiškas)“, *Aidai*, Nr. 25, 189.
- Kėkštas Juozas 1953a. „Paul Eluard“, *Literatūros lankai*, Nr. 2, 32.
- [Kėkštas Juozas] Pr. B. 1953b. „Pavergtas protas“, *Laikas. El tiempo*, Nr. 97, 4.
- Kėkštas Juozas 1956. „Epochos sąmoningumas ir kt.“, *Santarvė*, Nr. 4, 218–219.
- Miłosz Czesław 1939. „Knyga“, vertė Juozas Kėkštas, *Naujoji Romuva*, Nr. 11, 226.
- Miłosz Czesław 1955. *Epochos sąmoningumo poezija*, Buenos Airės: Literatūros lankai.
- Slowacki Juljusz 1948. *Mano palikimas*, vertė Juozas Kėkštas, Buenos Aires: išleido vertėjas.

KORESPONDENCIJA, ARCHYVAI

- Kėkštas Drėmai, 1938 01 29, in: „Iš bekraščio liūdesio ir vienvietės...“: Vlado Drėmos ir Juozo Kėkšto laišakai, *Metai*, 1995, Nr. 11, 122–132.
- Girnius Bradūnui, 1949 12 22, MLLM, GEK 104108.
- Girnius Nykai-Niliūnui, 1954 07 01, in: *Alfonsas Nyka-Niliūnas. Laisvė: Būti savimi*: archyvai, sudarė Virginija Babonaitė-Paplauskienė, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2019, 231.
- Kėkštas Bradūnui, [laiškas parašytas ant žurnalo *Laikas* lapo], 1949 10 18, MLLM, GEK P59588.
- Kėkštas Bradūnui, 1949 11 06, MLLM, GEK 106392.
- Kėkštas Nagiui, 1956 01 22, in: *Alfonsas Nyka-Niliūnas. Laisvė: Būti savimi*: archyvai, sudarė Virginija Babonaitė-Paplauskienė, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2019, 234.
- Kėkštas nežinomam asmeniui, 1947 05 25, Victoria [Brazilija], MLLM, GEK 114528.
- Kėkštas Santvarui, 1947 11 26, in: Kuizininė Dalia 2003. *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950*: studija ir šaltinių publikacija, Vilnius: Versus aureus, 250–251.
- Kėkštas Santvarui, 1948 10 30, in: Kuizininė Dalia 2003. *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950*: studija ir šaltinių publikacija, Vilnius: Versus aureus, 252–253.
- LBP. Italijos lietuvių žurnalo „Lietuvių balsas“ redakcijos posėdžių protokolai, susirašinėjimo su lietuvių išeivijos veikėjais, asmenimis žurnalo rengimo ir platinimo klausimais dokumentai, asmenų atsiųsti straipsniai, apsakymai ir eilėraščiai, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 673, ap. 2.

LITERATŪRA

- Adomavičienė Laimutė 2024. „Literatūros lankai: dialogas su lenkų poetais“, *Respectus Philologicus*, Nr. 45 (50), 60–70, prieiga internete: [http://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2024.45\(50\).5](http://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2024.45(50).5)
- A. M. 1945. „Mūsų periodinė spauda“, *Lietuvių žinios* (Hanau), Nr. 6, 1–2.
- Bassnett Susan 2006. „Writing and Translating“, in: *The Translator as Writer*, edited by Susan Bassnett, Peter Bush, London: Continuum, 173–183.
- Bradūnas Kazys 1975. „Niekada nesutiktas draugas“, *Draugas*, 1975 11 22, 3.

- Daujotytė Viktorija, Kvietkauskas Mindaugas 2011. *Lietuviškieji Česlovo Milošo kontekstai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Girnius Juozas 1951. „Žmogaus prasmės žemėje poezija“, in: *Žemė: Naujausios lietuvių poezijos antologija*, redagavo Kazys Bradūnas, Los Angeles: Lietuvių dienos, 5–65.
- Goštautas Stasys 2010. „Čiurlionis tarp Slovakio poezijos įpėdinių“, *Kultūra: Draugo šeštadienis* priedas, 2010 10 02, 2.
- Karosas Jonas 1972. *Audringi pavasariai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 98–100.
- Kasner Małgorzata 2002. *Juozas Kėkštas – paribio poetas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kavolis Vytautas 1994. *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga.
- Kubilius Vytautas 1986. „Tragiško nerimo lyrika“, in: Juozas Kėkštas, *Dega vėjai*, Vilnius: Vaga, 5–22.
- Kubilius Vytautas 1995. *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera.
- Kukulas Valdas 1987. „Per visą pasaulį – į Vilnių (J. Kėkšto „Dega vėjai“)“, *Pergalė*, Nr. 4, 164–167.
- Kvietkauskas Mindaugas 2022. „Žemininkų kartos samprata ir savivoka“, *Literatūra*, t. 64 (1), 8–22, prieiga internete: <https://doi.org/10.15388/Litera.2022.64.1.1>
- [LE] 1958. *Lietuvių enciklopedija*, t. 16: *Lietuva–LVS*, redagavo Juozas Girnius, Boston, Mass.: Lithuanian Encyclopedia Press.
- Mačernis Vytautas 1947. *Vizijos. Pomirtinė poezijos knyga*, spaudai paruošė Vytautas Saulius, Roma.
- Miłosz Czesław 1996. *Lenkų literatūros istorija*, iš anglų kalbos vertė Kornelijus Platelis, Vilnius: Baltos lankos.
- Narušienė Vaiva, Sakalavičiūtė Kristina 2010. „Czesławas Miłoszas ir poezijos vertimai: dialogas su tarpukario Lietuva“, *Colloquia*, Nr. 24, 27–49.
- [Nyka–Niliūnas Alfonsas] Kostas Rauda 1965. „Juozui Kėkštui 50 metų“, *Aidai*, Nr. 10, 453.
- Nyka–Niliūnas Alfonsas 2002. *Dienoraščio fragmentai, 1938–1975*, antras leidimas, Vilnius: Baltos lankos.
- Raila Bronys 1994. *Kuo alsavom*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Roig-Sanz Diana, Meylaerts Reine (ed.) 2018. *Literary Translation and Cultural Mediators in „Peripheral“ Cultures: Customs Officers or Smugglers?*, Cham: Palgrave Macmillan.
- Ruseckaitė Aldona 2021. „Išrašyti šviesų vardą...‘ Baigiantis V. Mačernio šimtmečio jubiliejaus metams“, *bernardinai.lt*, 2021 12 28, prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/israsyti-sviesu-varda-baigiantis-v-macernio-simtmečio-jubiliejaus-metams/> [žiūrėta 2026 02 03].
- Sábato Ernesto 2019. „Robocze listy do Rajmunda Kalickiego“, *Twórczość*, 3, prieiga internete: <https://tworczość.com.pl/artukul/robocze-listy-do-rajmunda-kalickiego/> [žiūrėta 2026 03 25].
- Skrupskelytė Viktorija 1975. „Neišsipildžiusių troškimų poezija: žvilgsnis į Juozo Kėkšto kūrybą“, *Aidai*, Nr. 9, 449–414; Nr. 10, 408–457.
- Speičytė Brigita 2009. „Pabaigos tekstai: atsisveikinimas su poezija“, *Colloquia*, Nr. 22, 11–37.
- Venclova Tomas 1981. „Atmenanti žemė“, in: Idem, *Pertrūkis tikrovėje: straipsniai apie literatūrą ir kultūrą*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, 102–112.
- Venclova Tomas 1991. „Autoriaus žodis“, in: Idem, *Pašnekesys žiemą: eilėraščiai, vertimai*, Vilnius: Vaga, 5–6.
- Venclova Tomas 2009. „Vilnius kaip nostalgijos objektas“, in: *Naujasis Vilniaus perskaitymas: Didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas*, sudarė Grigorij Potašenko, Alfredas Bumblauskas, Šarūnas Liekis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 169–187.

- Vykintas Stepas 1948. „Tragingas poetas. Juozo Kėkšto „Diena naktin“, *Mūsų kelias*, Nr. 28, 4.
- Žvirgždas Manfredas 2024. „Alfonso Nykos-Niliūno vaidmuo *Literatūros lankų* redakciniame kolektyve“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 47, 225–258.
- Žvirgždas Manfredas 2025. „Bet kas nors turi rėkti: Henriko Nagio poleminė pozicija žurnale *Literatūros lankai*“, *Colloquia*, Nr. 55, 31–46, prieiga internete: <https://doi.org/10.51554/Coll.25.55.03>